

ТАЛАБАЛАРДА КАСБИЙ ПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ДИДАКТИК ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ

Muallif: Бойбабаев Дилмурод Мамиржанович ¹

Affilyatsiya: Тошкент давлат педагогика университети мустақил тадқиқотчиси ¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14384118>

ANNOTATSIYA

Мазкур мақолада мусиқа таълими бакалаврият таълим йўналиши талабаларда касбий педагогик компетентликни ривожлантиришнинг дидактик шарт-шароитлари муҳокама этилган.

Kalit so'zlar: мусиқа, инсон, таълим, тарбия, комил инсон, оҳанг, методика, нота, бастакор, эстрада, миллий эстрада.

Педагогика соҳаси таълим йўналишларининг Давлат таълим стандарти, мусиқа таълими таълим йўналишининг малака талбалари, ўқув режалари, фан ва ўқув ишчи дастурларини тахлили қилиш баробарида олий таълим муассасалари эстарда хонандалари талабаларида касбий педагогик компетентликни ривожлантиришнинг дидактик тизими имкониятларини такомиллаштириб боришни тақозо этади. Ўқув жараёнининг боришини кузатишда ифодаланган педагогика олий таълим муассасаларида бўлажак мусиқа ўқитувчиларини тайёрлашнинг амалдаги амалиётини таҳлил қилиш, уларни касбий педагогик компетенциясини ривожлантириш жараёни барча талабалар учун бир текис давом этмайди. Баъзан узок давом этади, лекин талабаларнинг маълум бир қисми етарлича касбий педагогик компетенцияларни ўзида мужассам этади. Олий таълим муассасалари эстарда хонандалари талабаларида касбий педагогик компетентликни ривожлантиришнинг дидактик тизими бўлажак мусиқа ўқитувчиларини тайёрлашни ташкил этиш фанларни ўқитиш, мунтазам ўрганиш, турли шакл ва усулларни қўллаш, биринчи қарашда уларнинг юқори даражадаги касбий ва педагогик маҳоратини ривожлантиришга ҳисса қўшиши керак бўлган ўқитиш воситалари билан ажралиб туради. Бироқ, юқорида таъкидлаб ўтилганидек, унинг самарадорлиги турлича бўлади. Педагогика олий таълим муассасалари бўлажак мусиқа ўқитувчиларининг касбий педагогик тайёргарлиги самарадорлигини ошириш учун қуйидагиларни ҳисобга олиш кераклигини аниқланди:

бўлажак мусиқа ўқитувчисини тайёрлашнинг ихтисослашган йўналиши профессионал ўқитувчи шахсининг тўлиқ шаклланишини таъминлашга эришиш керак;

умумий маданий ва психологик-педагогик тайёргарлик фақат расмий равишда махсус компетенцияга боғлиқ бўлиб, бўлажак мусиқа ўқитувчисини

тайёрлашнинг барча мазмунини қамраб оладиган етакчи тизимдир. Бундай тайёргарликнинг табиати педагогик фаолиятнинг яхлит эгаллигини шакллантирмайди, бу бир-бири билан чамбарчас боғлиқ бўлган бир қатор функционал фаолиятга бўлинади. Бу педагогик олий таълим муассасаларининг мусиқа таълими таълим йўналиши талабаларини ўқитиш амалиётида ўқув режани шундай тузишни талаб қиладики, бунда белгиланган ўув муддатида касбий педагогик компетенцияларга бўладиган мутахасси кадрларни тайёрлашга хизмат қиладиган фанлардан иборат бўлсин. Бунда бўлажак ўқитувчи етарлича билим, кўникма ва малакавий компетенциялар тизими билан билвосита боғлиқ бўлган функционал ёндашув устун бўлишига олиб келсин.

Олий педагогик таълимнинг давлат таълим стандарти ҳамда мусиқа таълими таълим йўналишининг малака талаблари ҳамда педагогик соҳага оид ўқув – услубий таълим жараёнида мусиқий-назарий фанлар билан бир қаторда бўлажак ўқитувчиларининг педагогик ва касбий тайёргарликлари ўртасида зиддият мавжуд. Шунингдек, ўқув дастурларини мувофиқлаштириш даражасида касбий фанларни танлашда айнан талабаларнинг кейинги меҳнат (ўқитувчилик) фаолияти билан боғлиқ бўлган фанлар мазмунини аниқ мувофиқлаштириш лозим. Талабалар педагогик назарий билимлар билан бир қаторда улар ўзларининг индивидуаллиги ҳақидаги билимларни ўзлаштиришлари, яъни мусиқанинг инсон ҳаётидаги ўрни ҳақидаги тушунчаларини кенгайтириш билан чегараланмасдан касбий тайёргарликни такомиллаштиришни кўрсатди. Тизимни ривожлантирадиган фанни тайёрлаш фанларининг мазмуни талабага фикрлашнинг қийин йўли, ҳаётнинг моҳияти тўғрисида тушунча бериши ва талабада умумий инсоний, вақтинчалик, фазовий доимийликка тегишли бўлиш ҳиссини шакллантириши керак. Талабаларда мусиқий-назарий таълим олишнинг амалий йўналишларида, унинг шакллантирувчи шахсиятини, соғлом прагматизмга қанчалик мос келишини тушунтиришни таъкидлаш муҳим ўринли.

Таълимнинг мавжуд шакллари ва талабаларнинг билим ва кўникмаларига бўлган эҳтиёжи ўртасидаги зиддиятлар, педагогик фаолиятга тайёрликни шакллантириш ўз-ўзини англаш учун шароит яратишни, бўлажак мусиқа ўқитувчисининг ижодий индивидуаллигини ривожлантиришни талаб қилади. Шу билан бирга, бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашнинг оммавий такрорланадиган принципи сақланиб қолмоқда. Бу эса ўқитувчилар жамоасининг бирлашишига олиб келади. Таълим жараёнида анъанавий равишда ривожланган таълим шакллари ва усуллари ҳали ҳам устунлик қилади: ҳисобот-концерт, репродуктив, коммуникатив ахборот ва бошқалар. Улар билим, фаолиятнинг намоён бўлишини аниқлашга, ўқитишнинг асосий стимули ва педагогик фаолият натижаси сифатида баҳолашни устун қўйишга қаратилган.

Мусиқий-назарий фан цикли фанларини ўрганиш жараёнида ривожланиши мумкин бўлган бўлажак мусиқа ўқитувчисининг касбий ва педагогик компетенциясининг асосини ташкил этувчи билим, кўникма, малакавий компетенция ҳамда мотивлар ва қадриятлар муносабатлари 7-жадвалда келтирилди.

Музикий-назарий фан цикли фанларини ўрганиш жараёнида
ривожлантирувчи билим, кўникма, малакавий компетенция ҳамда мотивлар ва
қадриятлар

Музикий дарслар	Мотивациялар ва қадриятлар	Билим	Кўникмалар
Ўзбек халқ мусиқа ижоди	Халқ мусиқа мероси қатлами, халқ ва бастакорлик ижодининг давр шароитида, мусиқа маданияти даражасида ролини тушуниш. Хабардорлик музикий фикрлаш эволюцияси, (яъни услублар ва музикий тизимларнинг ўзгариши).	Ўзбек мусиқа тарихи ривожининг асосий босқичлари, маданияти, турли даврлардаги мусиқа услублари ва жанрлари, умумий ўрта таълими дастури учун энг муҳим бўлган асарларни ўрганиш.	Ўзбек мусиқа анъаналари, мусиқа услублари ва жанр хусусиятларини аниқлаш, ўқувчилар билан ишлаш жараёнида билимлардан фойдаланиш
Ўзбек мусиқаси тарихи	Маҳаллий мусиқанинг аҳамиятини, унинг дунё контекстидаги ролини англаш, музикий маданиятлар. Ўзбек маданиятида музикий тафаккур эволюциясини англаш.	Ривожланишнинг асосий босқичларини, турли даврларнинг услублари ва жанрларини, шунингдек, маҳаллий бастакорларнинг асарларини билиш	Асосий мусиқа услубини аниқлаш, ўзбек мусиқасининг хусусиятлари, дарсдан ташқари машғулотларни ташкил қилиш, маърузалар ва концертлар ўтказиш жараёнида билимлардан фойдаланиш
Вокал ва замонавий мусиқа ижоди	Ўзбек ва жаҳон маданияти контекстида вокал ва замонавий мусиқа мжодметининг ўрни	Вокал ва замонавий мусиқаси тузилмаларини ташкил этиш ва ривожлантиришнинг асосий тамойилларини билиш	Вокал ва замонавий мусиқа ижодиёти асарларини таҳлил қила олиш, ўзбек халқ ва миллий эстрада оҳанглариини интонация қилиш
Солфеджио	Музиқанинг ушбу “ўлчов қийматлари” эстетик хусусиятлар сифатида пайдо бўладиган музикий асарни идрок этиш учун асосий музикий ва назарий тушунчаларнинг (баландлик, ҳажм, давомийлик, тембр ва бошқалар) ролини англаш.	Асосий музикий ва назарий тушунчаларни, полифоник ва гомофоник мусиқани таҳлил қилишга тизимли ёндашув асосларини, музикий асарларни яхлит таҳлил қилиш тамойилларини билиш	Музикий асарни яхлит таҳлил қилиш, музикий оҳнг тизимли позицияларини таҳлил қилиш, монофония ва полифонияни аниқ интонация қилиш, оғишлар ва модуляциялар билан аккорд гомофон-гармоник тузилишдаги аккорд кетма-кетлигини кулоқ билан таҳлил

			қилиш, оғишлар ва модуляциялар билан бир овозли ва қўп овозли диктантларни хотирадан ёзиш.
Муסיқа санъатига кириш	Санъат тури сифатида муסיқа билан танишиш, санъат доирасидаги мусиқанинг ўрни ва роли. Мусиқадан ташқари воқелиқда мусиқа санъатининг роли. Мусиқанинг яхлит кўринишини яратиш.	Санъатнинг бир тури сифатида мусиқанинг мазмунли томонларини билиш. Мусиқа турлари (Достон. лирика ва драма) турлари (брифинг. Вокал-эстрада.), мусиқий тизим жанрлар, мусиқа, жанр ва услубдаги бадиий образ тушунчаси, интонацион табиат ва мусиқий экспрессивлик тизими.	Мусиқий ифода воситаларини, оркестр турларини, шакллар иерархиясини аниқлаш
Мусиқий шаклларни таҳлил қилиш	Мусиқий асарни яхлит идрок этиш учун турли хил шаклларнинг маъносини тушуниш. Мусиқий шаклга драматик тарзда ташкил этилган овозли ҳаракат сифатида қараш, натижада (сабаб эмас) мусиқий композиция-схема.	Мусиқий санъатнинг ривожланиши ва шаклланишининг умумий тамойилларини билиш (оддий ва мураккаб, концентрик, циклик ва бошқалар).	Мусиқий асарни яхлитлиги, мазмуни ва шакли бирлигида тушуниш ва очиб бериш қобилияти. Композицион схемалар орқали асарнинг асосий ғоясини, маъносини топа олиш.
Гармония	Уйғунликнинг типик контекстли мусиқий тизим сифатида, мусиқий фикрлашнинг махсус тури сифатида ва шунга мос равишда мусиқий матонинг махсус омбори сифатида, шунингдек тарихий ёки индивидуал услубни тавсифловчи воситалар тўплами сифатида ролини тушуниш.	Гомофон-гармоник товушнинг умумий қонуниятларини билиш. Амалий ривожланиш-ёзма ишларда (вазифаларда) ва эстрада хонандаллигида бадиий кириш орқали (аккордларнинг тузилиши ва уларни полифонияда тақдим этиш, аккордлар ва тугмачаларнинг функционал алоқалари, аккордларни улашда овозли тадқиқотлар)	Асарнинг жанрини, стилистик воситаларини гармоник тақдимот орқали аниқлаш, ушбу мусиқани маълум бир услубда уйғунлаштириш

Муסיқа санъатнинг ижодий табиати талабанинг бадиий ва ижодий фаолияти учун катта имкониятлар очади. Бунинг натижаси мусиқий асар образини ижро

етиш жараёнида қайта тиклаш ёки муסיқа тинглаш пайтида образли соҳани ижодий идрок этиш, бадиий ва ижодий фаолиятнинг сифат жиҳатидан янги маҳсулотини яратиш бўлиши мумкин. Бўлажак муסיқа ўқитувчиси учун ўқувчилар билан ўқитиш ва мулоқот қилишнинг синтетик (бадиий) усуллари муҳим аҳамиятга эга, уларнинг ёрдамида муסיқий таассуротлар бойитилади, талабаларнинг муסיқий ва ижодий тафаккури ривожланади, муסיқага қизиқиш кучаяди ва натижада муסיқий тасвирларни ижодий идрок этиш зарурати пайдо бўлади, бадиий ва коммуникатив фаолият орқали индивидуал ва жамоавий ўзини намоён қилишда етарлича педагогик имкониятлар шаклланади. Синтетик усуллар бўлажак муסיқа ўқитувчисини коммуникатив йўналишни ривожлантиришга имкон беради: талабанинг ҳис-туйғулари ва кайфиятларига ҳамдардлик: бастакор, ижрочи, муסיқий асар қаҳрамони; универсал бадиий маданиятга дахлдорлик ҳисси; биргалиқда ижод қилиш қобилияти шулар жумласидандир.

Ўқув жараёнининг индивидуал элементлари (ўқув фанлари, шакллари, усуллари, воситалари) тўплами горизонтал ва вертикал равишда жуда заиф интеграл алоқалар билан тавсифланади, уларнинг мавжудлиги касбий фаолиятга тайёргарликнинг юқори даражадаги яхлитлигини баҳолашга имкон беради.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- Mannopov S. "O'zbek xalq musiqasi madaniyati". Toshkent 2004
Kadirov R.G. Musiqa psixologiyasi. Toshkent 2005
Jo'rayev A. Qo'shish dunyosining majnuni. "Tafakkur" jurnali 2006/2
Xidoyatullayeva G.Z. Fortepiano sinfida an'anaviy va zamonaviy o'qitish usullarining uyg'unlashuvi. "Oriental art culture" ilmiy-metodik jurnal. 2020/3

